

JAN BOUZEK

NEOLITICKÁ DŘEVĚNÁ ARCHITEKTURA: OBJEV STŘEDOEVROPSKÉHO LIDSTVA?

Ke speciálním pracím Elišky Kazdové se připojil i hluboký zájem a studium duchovních struktur pravěku (KAZDOVÁ – PODBORSKÝ eds. 2007), snad tedy ani širší zamyšlení o některých problémech středoevropského neolitu v odlišném úhlu pohledu není od věci ve svazku jí věnovaném. Objev zemědělství byl jedním z nejvýznamnějších objevů v dějinách lidstva, a jak historikové civilizací¹, tak archeologové (např. už Vere Gordon Childe) sem kladou jednu z nejvýznamnějších změn v dějinách lidstva vůbec. Pěstování kulturních obilnin bylo vesměs považováno za dar božstev, obvykle ženských. V Řecku to byla Démétér s dcerou Koré, které vyslaly k lidstvu hérao Triptoléma, jihoamerickým Indiánům jejich Velká bohyně dala kukuřici a podobně tomu bylo i na Předním Východě. Luštěniny byly od počátku ceněny méně, v Řecku je přenesl lidstvu jen héraos.

Zemědělství přišlo do střední Evropy bezpochyby z jihovýchodu a jeho objev pro Starý svět Eurasie a Afriky patří do oblasti náhorních plošin mezi dnešním východním Tureckem a Iránem, kde divoce rostou nejbližší předchůdci našich hlavních obilovin. Extrémní konfrontace difusionismus vs. autonomismus už snad patří minulosti, veškeré objevy musely být nějak zprostředkovány dalším společenstvem, ovšem přejaty mohly být až tehdy, když byla přijímající kultura už skoro schopna vynalézt je sama. Tento zdánlivý zápas obou myšlenkových směrů vedli ostatně už dříve jen ti, kteří nepochopili, oč ve sporu jde: co z obou hledisek je z té či oné perspektivy v daném případě závažnější, v neolitu pak patří k diskusi úvaha o vztahu předchozího mezolitického obyvatelstva k neolitickému (PAVLŮ 2005; PAVŮK 1997; 2004).

Pokud jsou genetické údaje o DNA aspoň přibližně správně (RENFREW – BOYLE eds. 2000), pak jen menší část obyvatelstva k nám přišla z jihovýchodu na počátku neolitu; větší část pochází od mezolitiků, kteří se zemědělství naučili. Šíření zemědělství do střední Evropy šlo po etapách po řadu staletí. Naše část Evropy se připojila k balkánskému vývoji dříve než země dále na sever a na západ. Rozhodnutí změnit přístup k životnímu prostředí ale mělo, jako vždy, dvě

¹ Např. ARENDT 1958; GELLNER 2001; ARNASON – EISENSTADT – WITTRÖCK 2005.

Obr. 1. Mapa rozšíření neolitických civilizací okolo roku 5000 př. Kr. (podle BUCHVALDEK et al. 2007, upraveno).

stránky. Zásoby potravin po sklizni na rok chránily před nebezpečím hladovění, ale jejich pěstování vyžadovalo daleko více úsilí než sběračsko-lovecký způsob života. Za předneolitických civilizací stačilo obvykle pracovat v průměru okolo dvou hodin denně, ostatní čas zbýval na zábavu apod. Proto předneolitické civilizace byly v mytologických tradicích nazývány zlatým věkem lidstva nebo dobou rajskou; teprve vyhnáním z ráje či opuštěním zlatého věku začalo trmácení, které trvá dodnes.

Zejména ve výše položených oblastech Čech a Moravy, kde se pěstování plodin i později dařilo méně, zřejmě přežívalo obyvatelstvo mezolitické: to se zajímalo daleko více o dostatek ryb v jezerech než o vegetační dobu nutnou pro dozrání obilovin. Dalším důvodem, dnes diskutovaným také vzhledem k pomalému šíření zemědělství na sever od nás, je klimatická situace. Teprve dostatečné oteplení po době ledové umožnilo pěstovat obilniny náročnější na teplo i v našich zemích, a pro severnější části Evropy (např. Skandinávii) se dnes často soudí, že bylo také napřed nutno vyšlechtit odolnější odrůdy, které úspěšně dozrály i za těžších klimatických podmínek, aby tam zemědělství vůbec mohlo být převzato (PAVLŮ 2005; BOUZEK 2006, 31–56). I mapy první neolitické civilizace ve střední Evropě ukazují, že mezi „ostrovy“ tvořenými zemědělsky osídlenými oblastmi se nacházely pásy využívané patrně ještě mezolitickým způsobem hospodářství (obr. 1).

Přechodné období počátku neolitu je málo známo archeologicky. V Řecku je dobře dokumentováno např. v jeskyni Franchthi na Peloponésu. Je také patrné v nejstarší vrstvě indické mytologie, kde sice jsou vedeny i války o krávu, ale kromě chovu dobytka se o zemědělství nemluví. Tato situace kontrastuje s perskou Avestou, ve které je pěstování plodin a chov zvířat základní povinností lidí, vedoucí ke zlepšení světa a hlavním úkolem Iránu, zatímco primitivní Turán s loveckou magií je podle Avesty hodnocen negativně, neboť konzervuje zastaralé síly, protivící se řádnému vývoji světa (BOUZEK 2006, 31–39; PODBORSKÝ 2006, 131–145). To lze vykládat jako odmítnutí loveckého šamanismu zemědělskou populací (LEWIS-WILLIAMS 2005; LEWIS-WILLIAMS – DOWSON 1989). Je sotva náhodou, že pohřby v Çatal Hüyük byly podle rituálu parského uloženy napřed na platformách (obr. 2), a teprve kosti očištěné supy a sluncem byly ukládány pod lavice domů. Podobně signifikantní se jeví být plamenovité motivy na neolitické keramice, jako např. v kultuře Sesklo v Řecku (obr. 3), a obliba červené barvy vůbec, i při pohřbech (BALKANSKA – PAVÚK 1995; WOŽNY 2005). Ohňové oltáře jsou také známy už u neolitických civilizací; jistá forma náboženství Avesty je bezpochyby už v počátcích neolitu, vzpomeňme jen na starého Zarathustru u Platóna (viz dialog *Alkibiades I*).

Zemědělství vyžadovalo nejen více práce, ale také kalendář pro přesné plánování zemědělských prací. Jak megalitičtí lidé západní Evropy, tak obyvatelé střední Evropy vyvinuli v tomto směru velké úsilí. V naší oblasti s dostatkem

Obr 2. Supi ožirají lidské trupy bez hlavy. Çatal Hüyük (překresba podle MELLAART 1967).

Obr. 3. Nádoba seskelské kultury s plamenovitým dekorem (podle THEOCHARIS et al. 1973).

dřeva využili především tento materiál a měkkou hlínu. Okrouhlé příkopy monumentálních rozměrů, rondely, jejichž známý počet v posledních letech rapidně vzrostl, byly – pravděpodobně s fenomény okolo nich (kůly, sloupy), které se nám dochovaly jen v náznacích – kalendářními svatyněmi, zajišťujícími řádný chod zemědělských prací (PODBORSKÝ 2006, 139–145; KARLOVSKÝ – PAVŮK 2000), onen *retour éternel*, věčný koloběh (ELIADE 1981). Slunce, Měsíc i planety byly pečlivě pozorovány a podle jejich cyklů a pohybů řízeny zemědělské práce. Sluneční rok je evidentní, lunární cykly jsou ještě dnes sledovány mnohými pro správnou dobu výsevu, celá astrologie je založena na studiu i ostatních planet a na postavení slunce při jarní rovnodennosti. V Mezopotámii a Egyptě je nám astrologie dostupná skrze texty, v megalitické architektuře podle dochovaných linií vizírů; ve střední Evropě podle rondelů sice obtížněji, ale přece jen nikoli bez výsledků (PODBORSKÝ 2006, 139–145; MINISTR 2007). Tento „kalendářní“ způsob myšlení máme dochován v úslovích, týkajících se křesťanských svátků a zemědělských činností, které v té či oné době je zapotřebí vykonávat: „svatá Markyta hodila srp do žita“, „na svatého Řehoře, šelma sedlák, který neoře“. Tento kalendář byl po příchodu křesťanství spojen se svěťci, ale je dědictvím neolitu a způsobu myšlení, při kterém hlavní roli hraje paměť a naučená tradice, a jen malou vlastní iniciativa. Tomuto kalendáři a astrologii šlo v hlubším smyslu o udržení harmonie mezi člověkem a přírodou, mezi lidskou komunitou a universem (PODBORSKÝ 2006, 131–173; BOUZEK 2006, 31–35; 2009, 27–33).

Jen málo lidí přinášelo nové poznatky či poselství – tito byli ostatními považováni za nadlidské heroje a jako takoví jsou reflektováni v mytologiích v mnoha částech světa. Udržování řádu pak bylo úkolem kněžské vrstvy. Neolitické idoly,

mezi kterými naprosto převažují ženské figurky, svědčí o tom, že ženské kněžství bylo v neolitu patrně významnější než mužské. Pokusů o jejich podrobnější interpretaci je více, snad byly i pomůckami ženského zasvěcování do dospělosti, neboť veškeré staré civilizace měly takové rituály, pro dívky a i hochy, uvádějící je do jejich úlohy v dospělosti. Jistě nadto existovaly i vyšší stupně zasvěcení, zejména pro kněžky a kněze; i při nich mohly mít idoly svou úlohu (PODBORSKÝ 2006, 147–152; BOUZEK 2009, 27–32; LÉVI-STRAUS 1962; 1985; ELIADE 1994; HANSEN 2000/2001; 2007).

Mnoho idolů ovšem představuje kněžky či podoby bohyní, pravděpodobně také Sibyly. Neolitické idoly ukazují ve svých tvářích obvykle soustředění, koncentraci při vnímání něčeho, čemu se dnes říká vnitřní meditace či podle vzoru výrazů domorodých Australanů *dreaming*, vnímání jiným způsobem, než je bdělé vědomí našeho věku (CHATWIN 1988; MORGAN 1987). Sibyly prostředkovaly vůli bohů bezprostředněji než mágové, věštcí ze znamení hvězd. I v knize Geneze Starého zákona andělé ještě obcovali s dcerami lidskými, neboť byly krásné (1. kniha Mojžíšova 6, 2–4), a měli s nimi dcery a syny, jež vesměs převyšovali normální lidskou sféru (MAKKAY 1964; BOUZEK 1998; TELETE 2005). I v našem světě nepřicházejí děti do světa žádným jiným způsobem než skrze ženské lůno, a síly růstu rostlinstva ze semene byly chápány jako podobné těm, kterými se rodí děti. I my ještě chápeme tuto sílu v ženském organismu jako magickou, podobně je i pro nás fascinující ženská krása, jež je vnějším výrazem této schopnosti.

Fenomén udržování tradice se týká i závaznosti dekoru neolitických keramik, jejichž obecný symbolismus navazuje na předovýchodní, jak ukázali u nás už B. Soudský s I. Pavlů (1966; srov. MELAART 1967; LÉVI-STRAUSS 1989; LOTMAN – OUSPENSKI eds. 1976; NUSKA 1997; TODOROV 1980). Sám jsem měl kdysi u Santa Fé možnost setkat se s jednou malířkou pueblové keramiky. Vysvětila mi, že dekor většiny povrchu nádoby je závazný, patří k obnovování symbolického vztahu vesnice a rodu; jen na malém kousku si může namalovat, co chce sama. Samozřejmě symbolika vzorů oděvu, jak ji známe z afrických civilizací, je podstatně významnější než dekor keramiky, ale to první k nám neprošlo filtrem dochovanosti. V neolitu a eneolitu tento význam keramiky vrcholí: v době bronzové jsou již k sebereprezentaci kovové předměty významnější a keramika nese toto poselství podstatně méně výrazně.

Neolitické mýty o stvoření člověka mají obvykle ženského demiurga. Výroba keramiky pak byla v jistém smyslu podobnou tvůrčí činností, pokračováním prvotního tvoření, jakým je také zrození z lůna. Tvary nejstarší keramiky napodobují lůno, a příprava potravy v nich byla také tvůrčí činností. Snad i z toho důvodu je výroba keramiky u všech neolitických civilizací ženskou záležitostí. U jihoamerických Indiánů, jak víme od Lévi-Strausse (1984; 1985), se ženy musely načas zdržet sexuálního styku, postit se, a pak teprve mohly dojít pro vhodnou hlínu a modelovat a vypalovat. Umění ohně je pokračováním stvoření, ale vypalování keramiky bylo blízké také domácímu krbu, sídlo bohyní typu řecké Hestie a římské Vesty – obě také spojovaly svět lidský a božský (VERNANT

2004). Neolitické lidi neměli naše myšlení s úzkými pojmy, jejich symboly měly daleko obecnější význam.

Dlouho se soudilo, že neolitické civilizace byly mírumilovné, ale neolitické osady jsou leckde opevněné či chráněné příkopy, také stopy masakrů celých osad tyto úvahy o mírumilovnosti zpochybnily. Při masakrech bylo pobito celé obyvatelstvo, zatímco od eneolitu, se vznikem bojovnické vrstvy, už se ženy obvykle obrany osady neúčastnily (jak tomu bývalo ještě ve srovnatelném systému v pueblech v Novém Mexiku), a nebyly už také ve válkách pobíjeny (BOUZEK 2006, 53–67; 2009, 33–44).

Nejstarší známá kamenná architektura byla typu eskymáckých iglů, takové domy známe z iránské plošiny a ještě z Chirochitie na Kypru, ale tzv. grilové domy (s podezdívkou z většího počtu paralelních zdí) a jim podobné jsou doloženy také z prekeramického neolitu (srov. zejména LICHTER Hrsg. 2007). Variant je více, ale veškerá architektura těchto oblastí je velmi odlišná od středoevropských velkých kúlových domů.

Dřevěná architektura středoevropského typu nebyla v oblastech, odkud k nám zemědělství přišlo, známa, snad s výjimkou užití dřevěné konstrukce střech či stropů, pro které vedle rákosů byly užívány i drobné větve. Stěny chat byly na Předním Východě i ve východním Středomoří obvykle postaveny na kamenné podezdívce, aby se při deštích neproměnily v bláto, ale další nadzemní část obvykle z *pisé* (směsi bahna a hnoje) či z nepálených cihel (obr. 4). Ve střední Evropě bylo daleko více stavebního dřeva, které je ve východním Středomoří a zejména na Předním Východě vzácností; vzpomeňme vysoké ceny cedrového dřeva z horské části Libanonu v Mezopotámii a ještě ve Starém zákoně.

Konstrukce neolitických domů vyžadovala mnoho dřeva a také hlíny, o tom svědčí tzv. stavební jámy, které kúlové konstrukce provázejí. Při hustotě a síle

Obr. 4. Dimini. Kamenné základy staveb (podle THEOCHARIS et al. 1973).

Obr. 5. Základní typy otisků dřeva na mazanicích. Pistiros, Bulharsko, 5.–4. stol. př. Kr. (foto autor).

kůlů byl pro každou osadu s 5 až 7 domy zapotřebí malý les. Zřejmě to při klučení nebyl napřed velký problém, ale druhotný nízký les už neposkytoval dostatek vhodného dřeva, nicméně v hliněném výmazu se nerovnosti skryly. Dříve se soudilo, že dřevo na stavby se bralo jen velmi hrubě přitesané, ale roubené studny (BEYER Hrsg. 1998) nebo otisky štípaných prken či trámů v mazanici (příklady z pozdější doby viz obr. 5, ale jsou známy už od neolitu) ukázaly, že opracování bylo nezřídka jemnější, než bychom si mysleli. Poukazuje na to i množství kamenných broušených nástrojů, které jsou u nás daleko početnější než ve Středomoří, kde nadto jsou kamenné sekery obvykle podstatně menší – velká část z nich jsou svými rozměry spíše dláta než sekery (např. v thessalských kulturách v Řecku). Práce se dřevem byla ve střední Evropě více ve středu zájmu než ve Středomoří, vhodné kamenné suroviny se dovážely i ze značné vzdálenosti (Přichystal 2009, 173–220).

Dřevěné stavby vyžadují myšlení v trojrovninném prostoru – ten se stal potom až do moderní doby hlavním prostorem lidského bydlení, zatímco okrouhlé konstrukce byly u našich neolitiků vyhrazeny pro stavby religiozního charakteru, rondely. Takové trojrovninné chápání prostoru bylo podobné užití kamenných bloků a trámů v megalitické architektuře, ale dřevěné konstrukce poskytovaly bohatší možnosti: už u překladů je dřevo nosnější než většina kamenného materiálu. Důležité je pochopení nosnosti konstrukce (byla velmi těžká), vztahu neseného k nesoucímu i vztahů jednotlivých částí konstrukce k sobě navzájem. To vyžadovalo znalosti geometrie, statiky a také dalších technik spojenými s těmito velkými stavbami.

V každém případě měření používané při stavbách se rozšířilo i na vyměřování polí; od eneolitu i díky užití pluhu, který nahradil starší kopaničářský způsob obdělávání půdy. Viditelný obzor, obloha, tvoří nad námi kupoli, jejímž obrazem je i rondel, zatímco lidský svět bývá chápán obvykle jako určený severo-jihní a východo-západní osou.

Rané rekonstrukce neolitických domů předpokládaly, že se na stavbě podílelo jen několik lidí z rodiny (PLEINEROVÁ – HRALA 1988), ale z etnografických paralel víme, že stavba domu bývala záležitostí celé vesnice. Stavba nových domů s kůlovou konstrukcí na Srí Lance, kde jsem ji mohl sledovat, trvala týden. První den se jelo pro bahno do vodní nádrže (rybníka), druhý den pro dřevo do džungle, třetí den se kůly zarazily a srovnaly, čtvrtý den se konstrukce propletla pruty. Následovalo omazání hlínou, šestý den ohlazení zevnitř i zevně a omalování hlínkou. Sedmý den byl dovezen cement na podlahu a proveden betonový potěr, což se prý teprve nedávno stalo módou, ale údajně chránilo před hady. Mezitím ženy upletly střechu z palmových listů, která se šestý den připevnila ke konstrukci.

Životnost takového kůlového domu je odhadována různě, ale moje prameny analogických staveb hovoří vesměs o jedné až dvou generacích (i když na některých velmi mokřích půdách, např. při Dunaji v Rumunsku, je bylo nutné přestavovat častěji; srov. PAVLŮ ed. 1990). Dům se obvykle stavěl pro novomanžele,

Obr. 6. Anuradhapura, Srí Lanka. Kůlový dům se stěnami propletenými pruty a ohozenými hlínou (foto autor).

ale třeba mladší dcera mohla dostat dům po starších rodičích, kteří už nechtěli žít sami; takový dům vydržel obvykle jednu až dvě generace. Pokud ovšem šlo o dobře udržovanou svatyni téže konstrukce, ta mohla vydržet podstatně déle. Ve srílanské Anuradhapuře stály ještě takové domy postavené za kandyjské doby, tj. před 150 lety (obr. 6).

Zdá se, že zatímco znalosti zemědělství, opracovávání dřeva, chovu dobytka aj. byly do střední Evropy přeneseny jako zhruba hotové vzory z jihovýchodu a musely být jen adaptovány pro místní poměry, kůlové neolitické stavby byly dílem středoevropského genia, vyžadujícím hluboké znalosti prostorových vztahů (geometrie, statika) i materiálů užitých ke stavbě. Pro značnou vynalézavost tehdejších Středoevropanů hovoří i různost detailů kůlových staveb a rondelů, vesměs přizpůsobená možnostem a specifikám té které oblasti. Podobně lze v různorodém dekoru na moravské malované keramice nebo v tripylské kultuře na Balkáně vidět bohatou fantazii a smysl pro inovaci. Obojí svědčí o schopnosti vynalézat alternativy k dané tradici.

Literatura

- ARENDR, H. 1958: *The Human Condition*. Chicago.
- ARNASON, J. – EISENSTADT, S. N. – WITTRÖCK, B. 2005: *Axial Civilisations in World History*. Leiden.
- BALKANSKA, A. – PAVŮK, J. 1995: Die rotbemalte Keramik und der Anfang der Starčevo-Kultur, *Acta Musei Napocensis* 32, 29–45.
- BEYER, B. (Hrsg.) 1998: *Brunnen der Jungsteinzeit. Internationales Symposium in Erkelenz 27. bis 29. Oktober 1997. Materialien zur Bodendenkmalpflege im Rheinland 11, Köln*.
- BOUZEK, J. 1998: Sibyllae, *Journal of Prehistoric Religion* 11–12, 16–21.
- BOUZEK, J. 2006: *Pravěk českých zemí v evropském kontextu*. Praha.
- BOUZEK, J. 2009: *Umění a myšlení*. Praha – Kroměříž.
- ELIADE, M. 1981: *Le mythe de l'éternel retour – archétypes et répétition*. Paris.
- ELIADE, M. 1994: *Mythes, rêves et mystères*. Paris.
- BUCHVALDEK, M. – LIPPERT, A. – KOŠNAR, L. 2007: *Archeologický atlas pravěké Evropy (Atlas zur prähistorischen Archäologie Europas)*. Praha.
- GELLNER, E. 2001: *Pluh, meč a kniha*. Praha.
- HANSEN, S. 2000/2001: Fruchtbarkeit? Zur Interpretation neolithischer und chalkolithischer Figuralplastik, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 130–131, 93–106.
- HANSEN, S. 2007: *Bilder von Menschen der Steinzeit*. Mainz.
- CHATWIN, B. 1988: *The Songlines*. London.
- KARLOVSKÝ, V. – PAVŮK, J. 2000: Astronomická orientácia rondelov lengyelskej kultúry. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín*. Nitra, 113–127.
- KAZDOVÁ, E. – PODBORSKÝ, V. (eds.) 2007: *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku*. Brno.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1962: *Pensée sauvage*. Paris.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1984: *Tristes tropiques*. Paris.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1985: *La potière jalouse*. Paris.
- LÉVI-STRAUSS, C. 1989: *Des symboles et leur doubles*. Paris.
- LEWIS-WILLIAMS, D. 2005: *Mind in the Cave*. Johannesburg.
- LEWIS-WILLIAMS, J.-D. – DOWSON, T. A. 1989: *Images of Power. Understanding of Bushman Rock Art*. Johannesburg.

- LICHTER, C. (Hrsg.) 2007: Vor 12.000 Jahren in Anatolien. Die ältesten Monumente der Menschheit, Ausstellung Karlsruhe. Stuttgart.
- LOTMAN, J. M. – OUSPENSKI, B. A. (eds.) 1976: Travaux sur les systèmes de signes: École de Tartu. Bruxelles.
- MAKKAY, J. 1964: Early Near Eastern and South East European gods. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 16, 3–64.
- MELLAART, J. 1967: Çatal Hüyük. London.
- MINISTR, Z. 2007: Géniové dávnověku. 7000 let orientace ke Slunci. Praha
- MORGAN, S. 1987: My Place. New York.
- NUSKA, B. 1997: Symbolonový substrát hodnotových soustav. Liberec.
- OSTOJA-ZAGÓRSKI, J. 1982: Przemiany osadnicze, demograficzne i gospodarcze w okresie halsztackim na Pomorzu. Warszawa etc.
- OSTOJA-ZAGÓRSKI, J. 1983: Aspekte der Siedlungskunde, Demographie und Wirtschaft hallstattzeitlicher Burgen vom Biskupin-Typ, *Prähistorische Zeitschrift* 58, 173–210.
- PAVLŮ, I. (ed.) 1990: Bylany Seminar 1987. Praha.
- PAVLŮ, I. 2005: Neolitizace střední Evropy, *Archeologické rozhledy* LVII, 293–301.
- PAVŮK, J. 1997: The Vinča culture and the beginning of the Linear Pottery, in: Darje Dragoslavu Srejioviću. Beograd, 167–187.
- PAVŮK, J. 2004: Early Linear pottery culture in Slovakia and the neolithisation of central Europe, in: Lukes, A. – Zvelebil, M. (eds.), *LBK dialogues. Studies in the formation of the Linear Pottery culture. British Archaeological Reports International Series 1304*. Oxford, 71–82.
- PLEINEROVÁ, I. – HRALA, J. 1988: Osada lidu knovízské kultury v Březně v severozápadních Čechách. Louny.
- PODBORSKÝ, V. 2006: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- RENFREW, C. – BOYLE, K. (eds.) 2000: *Archaeogenetics, DNA and the Population Prehistory of Europe*. Cambridge.
- PŘICHYSTAL, A. 2009: Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy. Brno.
- SOUDSKÝ, B. – PAVLŮ, I. 1966: *Interprétation historique de l'ornement linéaire, Památky archeologické* LVII, 91–124.
- TELETE, M. 2005: Einige Gedanken unter dem Vorwand der neolithischen, sog. steatopygen Idole, *Samaria* 29, 95–130.
- THEOCHARIS, D. et al. 1973: *Neolithic Greece*. Athens.
- TODOROV, T. 1980: *Théorie du symbole*. Paris.
- VERNANT, J.-P. 2004: *Hestia a Hermés: studie k duchovnímu světu Řeků*. Praha.
- WOŹNY, J. 2005: Czerwon ochra i ziarna zboż. Symbolika odrodzenia zmarłych w obrzędach pogrzebowych kultur archaicznych międzymorza bałtycko-pontyjskiego. Bydgoszcz.

NEOLITHISCHE HOLZARCHITEKTUR: EINE ENTDECKUNG DER MITTELEUROPÄER?

Die alte Kontroverse zwischen den Forschern, die hinsichtlich der Neolithisierung eher den Diffusionismus vertraten, und denjenigen, die in ihren eigenen Territorien die Ursachen von Innovationen sahen, hat sich beruhigt. Niemand kann etwas übernehmen, ohne das Neue schon fast selbst entdecken zu können, um zu verstehen, worum es geht. Wenn etwas schon anderswo erfunden worden ist, übernimmt man das schon Bekannte eher, als es selbst nochmal einmal zu entdecken zu versuchen. Die Errungenschaften der Landwirtschaft haben Kolonisten nach Mitteleuropa gebracht, doch die Mesolithiker haben sich den Kolonisten angeschlossen, so daß die Mehrheit der Bevölkerung in Mitteleuropa von den Mesolithikern abstammt. Die Astrologie war genauso allgemein verbreitet wie die Landwirtschaft und ihre Lehren waren überall ähnlich. Doch in diesem Bereich waren die mit der Astrologie verbundenen Heiligtümer anders gebaut: in Mesopotamien und in Ägypten auf hohen

Plattformen oder als Zikkurate u. ä., im atlantischen Europa aus Stein und in Mitteleuropa aus Lehm und Holz als unsere Kreisgrabenanlagen. Der Kalender hing eng mit der Landwirtschaft zusammen und die Denkweise der Neolithiker war eng mit den Bewegungszyklen von Sonne, Mond, und den Planeten verbunden. Selbst moderne Sprichwörter beziehen sich noch auf den Bauernkalender, obwohl sie nach der Christianisierung mit den Festen der Heiligen verbunden sind.

Doch die Holzarchitektur der mitteleuropäischen Neolithiker hatte keine Vorbilder im Südosten. Im östlichen Mittelmeer, wo selten gutes Bauholz zur Verfügung stand, hat man meist auf einem Fundament aus Stein mit Lehm (pisé) oder Lehmziegeln gebaut. Die Konstruktion der Holzbauten der mitteleuropäischen Neolithiker bedarf guter Kenntnisse über Geometrie und Statik, Schwerkraft, Tragkraft des Oberbaus und über Gebinde der Dachkonstruktion.

Die neuen Häuser wurden, wie es ethnographische Parallelen überall zeigen, unter Beteiligung des ganzen Dorfes gebaut. Was die Pfostenhäuser des Neolithikums betrifft, rechnet man oft mit einer kurzen Lebensdauer von zehn bis fünfzehn Jahren (vgl. PAVLŮ ed. 1990), jedoch zeigen ethnographische Parallelen aus mehreren Teilen der Welt fast überall, dass eine Familie von der Heirat bis zum Tode dasselbe Haus bewohnte. Wichtige Bauten können – wie Heiligtümer – viel länger Bestand haben, wenn sie gut gepflegt wurden. Es gibt auch Kollegen unter uns, die meinen, dass die Errichtung eines Holzhauses lange Zeit in Anspruch nahm. J. Ostoja-Zagorski (1982; 1983) ließ bei ihren Überlegungen über Biskupin die prähistorischen Menschen schwerer arbeiten als es im 19. Jahrhundert der Fall war, und I. Pleinerová veranschlagte, dass ein Ehepaar am Bau seines eigenen Hauses einen ganzen Sommer intensiv arbeiten mußte (PLEINEROVÁ – HRALA 1988, 162–164).

Der Verfasser hat auf Sri Lanka selbst gesehen, wie ein Haus für ein junges Ehepaar entstand. In Anuradhapura bringen die Männer des Dorfes am ersten Tag Holz aus dem Dschungel und bauen das Rohskelett, am zweiten Tag karren sie Schlamm aus einem Teich heran, am dritten Tag versieht man das Skelett mit Flechtwerk, am vierten bringt man den Lehmewurf an, am fünften glättet man die Wände und beginnt damit, den Fußboden zu glätten. Am sechsten Tag bringen die Frauen ein aus Palmblättern geflochtenes Dach und die Glättung des Fußbodens wird zu Ende gebracht.

Es hängt viel von der Qualität der Arbeit ab, doch unsere Neolithiker hatten die Technik der Holzbearbeitung gut gelernt, wie es beispielsweise die erhaltenen Holzbrunnen belegen. Auch das vermehrte Vorkommen von geschliffenen Steinäxten in Mitteleuropa gegenüber dem Mittelmeer zeigen ebenso wie ihre größeren Formen, dass die Holzbearbeitung hier eine bedeutend größere Rolle gespielt hat. Die Architektur aus Holzpfeuern ist eine mitteleuropäische Entdeckung. Sie zeigt auch mehrere, von den einzelnen Kulturgruppen entwickelte Nuancen, um den jeweiligen Landschaftsbedingungen gerecht zu werden.

Abb. 1. Verbreitung neolithischer Kulturen in Europa um 5000 v. Chr. (nach BUCHVALDEK et al. 2007, bearbeitet).

Abb. 2. Geier fressen menschliche kopflose Körper. Çatal Hüyük (abgezeichnet nach MELLAART 1967).

Abb. 3. Gefäß der Sesklo-Kultur mit Flammenmuster (nach THEOCHARIS et al. 1973).

Abb. 4. Dimini. Steinfundamente der Häuser (nach THEOCHARIS et al. 1973).

Abb. 5. Grundtypen der Abdrücke im Lehmewurf. Pistiros, Bulgarien, 5.–4. Jahrhundert v. Chr. (Foto vom Verfasser).

Abb. 6. Anuradhapura, Sri Lanka. Pfostenhaus mit Flechtwerk und Lehmewurf (Foto vom Verfasser).

Prof. PhDr. Jan Bouzek, DrSc.

Ústav archeologie a muzeologie FF MU

Arna Nováka 1

602 00 Brno

